

STATION D'ARTISTES
GENK

KRISTOF REULENS

STATION D'ARTISTES GENK

Verhalen uit een
vergeten
kunstenaarskolonie

Voorwoord	7		
En plein air	9	Portret van de gastheer	173
Komen eten!	15	De jaarmarkt	177
Coco, het pufdreintje	21	Reine lucht, helder water en stille vrede	181
Herinneringen van een schilder	29	Het dreintje van 4 ure	187
Ambiance in het hotel	33	Portret van een vriend	193
Verleden en heden	39	Het ideale plaatje	199
De landschapsklas	43	Poserende ooievaars	205
Tragiek in het dennenbos	51	Genksdämmerung	209
Wie aan de hond komt... ..	59	Droomland Genk	215
De Zwerver	63	Terug naar de oertijd	221
Een klein speldje met een groot verhaal	67	Knoestige bomen	225
Wandelfestijn	71	... en de zon zien zakken	231
De kiem van een kunstenaarskolonie	77	Geknakt door de wind	237
De maan zien opkomen... ..	83	Het gestolen kruisbeeld	243
Pendelen tussen Genk en Barbizon	87	Wie schrijft die blijft	249
Hoeve Grèerke op de Richter	93	Geen -isme!	255
Bij Marie van Mengske	97	Opsporing verzocht	261
Op spinnenjacht	103	Van CICIL-weg naar Emiel Van Dorenlaan	267
Morgen zal het te laat zijn	109	Artisten-herrie en haarke pluk	273
Mon bon souvenir	115	't Manneken van Maclot	277
Les Genckophiles	121	Koninklijke connecties	281
Het huizeke van de vrouw van de dood	127	Le père Ha(o)uben?	287
Si beau!	133	Genesteld te Staelen	293
Zoo een schat van geschiedenis!	137	Hotel en museum in één	297
De koeien van een slagerszoon	141	De trein is altijd een beetje reizen	303
Twee Schotten	147	Paysages disparus	307
Iconen van het landschap	153	Epiloog — Een <i>station d'artistes</i> van de 21e eeuw	313
De ouders van meneer pastoor	157		
Leerling en meester	161		
Al schilderend bidden	167	Beknopte bibliografie	318

VOORWOORD

‘Geen dag zonder kunst’, dat was het uitgangspunt van het Emile Van Dorenmuseum tijdens de Corona-lockdown in maart 2020. En dat maar liefst honderd dagen lang. In een periode waarin we voornamelijk digitaal in contact stonden met elkaar, verblijdde het museum via die weg dagelijks de Genkenaar. Het museum werd virtueel opengesteld en verhalen over het oude Genk en kunstwerken uit de collectie vonden hun weg naar het grote digitale publiek. De hashtag #geendagzonderkunst was geboren.

Voor vele liefhebbers waren dit oude bekende verhalen die ze konden herontdekken, voor anderen was dit een eerste kennismaking met Genk als idyllische plek waar kunstenaars zich lieten inspireren door het wondermooie landschap. Een periode die zich situeert voor de tijd van de industrie en mijnnijverheid die Genk mee groot gemaakt hebben. Het terugdenken aan deze romantische periode deed de zorgen even vergeten. De verhalen waren voor vele Genkenaren en niet-Genkenaren een lichtpuntje in onzekere en moeilijke dagen.

Genk is trots op haar verleden als kunstenaarsdorp. Daar zal deze publicatie je meer dan ooit van overtuigen. Duik samen met ons in ons boeiende verleden en verlies je voor heel even in het *Genck* van weleer, veilig vanuit je zetel.

Veel leesplezier!

ANNIEK NAGELS
Schepen van Cultuur stad Genk

WIM DRIES
Burgemeester stad Genk

EN PLEIN AIR

In het tijdschrift *L'Art Moderne* kreeg Genk in 1891 voor het eerst de naam een *station d'artistes* te zijn. Deze woorden roepen beelden op van een plek waar kunstenaars in alle seizoenen en op alle uren van de dag samscholen, om te schilderen en te schetsen in een inspirerend landschap met schildersmotieven in overvloed. Van een plek waar ze lange discussies voeren over kunst, 's avonds na het avondmaal in de eetzaal van het hotel met overal waar je kijkt schetsen en schilderijen tegen de muren om dan, na gedane kunstarbeid, voldaan terug huiswaarts te keren met een koffer vol kunst en een hoofd vol ideeën.

Genk was zo'n plek.

De eerste sporen van het *station d'artistes* brengen ons terug naar het midden van de negentiende eeuw, naar een klein Kempendorp te midden van een eindeloos en toen nog bijzonder kaal landschap. Het schilderen in openlucht — weg van de ateliers en academiezalen — was in die jaren nog jong en radicaal nieuw. Kunstenaars gingen op zoek naar nieuwe inspiratiebronnen en vonden die *en plein air*, in directe dialoog met de natuur. Voorheen was het landschap niet meer dan een snelle schets in potlood of aquarel, als een vinger-oefening of vormstudie. Of het was een ateliercreatie, het decor voor een religieuze of historische compositie, een samensmelting van afzonderlijke landschappelijke onderdelen tot een geheel. Het landschap stond ten dienste van, haast nooit op zich. Tot een nieuwe lichtung jonge kunstenaars naar buiten trokken om daar het landschap naar levend model vast te leggen. Zij veranderden de kunstgeschiedenis voorgoed. De radicale keuze voor het landschap bracht een artistieke

revolutie teweeg waar het zoeken naar licht, kleur en vorm de weg opende naar een nieuwe kunst.

Doorheen heel Europa ontstonden kunstenaarskolonies. Barbizon, nabij Parijs, staat te boek als de bakermat, maar terzeldertijd ontwikkelde zich ook in België de landschapsschilderkunst, weg van het romantisch-classicistische beeld naar het realisme. De eerste sporen van Belgische kunstenaarskolonies vinden we terug rond de periode dat het koninkrijk België gesticht wordt. De groene rand rond Brussel, in de omgeving van Oudergem en Roodklooster, en de uitgestrekte loofwouden van Tervuren hadden al eeuwenlang een inspirerende invloed, maar het is pas nadat nieuwlichters als Théodore Fourmois (1814-1871) en Edouard Huberti (1818-1880) de inspirerende omgeving van Tervuren ontdekten, dat er een beweging ontstond, vergelijkbaar met wat terzeldertijd in Barbizon gebeurde. Er is duidelijk een verwantschap tussen beide schildersoorden, met een verwante thematiek (de loofbossen van het woud van Fountainebleau nabij Barbizon en het Zoniënwoud nabij Tervuren) en de directe link met de nationale hoofdstad (Parijs, dan wel Brussel). De groep kunstenaars wordt vaak als de School van Tervuren omschreven, een naam die landschapsschilder Jules Raeymaekers (1833-1904) bij een praatje in de kunstherberg *In den Vos* voorgesteld had. En het was Hippolyte Boulenger (1837-1874) die bij wijze van grap en statement zijn werk voor het Brusselse Salon van 1866 instuurde onder deze naam. En die naam bleef plakken.

Op hetzelfde moment dat in Tervuren de grondslag gelegd werd voor het kunstenaarsoord, vonden kunstenaars, van daar én elders, ook de weg naar andere kolonies in wording, zoals Anseremme (dat bekend zou worden als het *Barbizon fluvial*, samen met het nabije Houffalize en Waulsort), Genk (dat ooit een bijhuis van Barbizon genoemd werd), Kalmthout, de oevers van de Dender en de Leie en de kuststreek. Vele kunstenaars zochten meerdere van deze inspirerende landschappen op en pendelden van de ene kolonie naar de andere.

Wanneer je door het lijstje van geliefde schildersplekken uit deze begindagen van de openluchtschilderkunst in België gaat, valt de complementariteit van de landschappen op.

Herman Richir schilderend *en plein air*, 1908.
Foto, collectie Emile Van Dorenmuseum, Genk.

Onbekende leerlinge van Armand Maclot, schilderend *en plein air*.
Foto, collectie Emile Van Dorenmuseum, Genk.

Ze trokken van de Ardense heuvels en steile rotswanden aan de oevers van de Maas en Lesse en de monumentale bossen van het Zoniënwoud rond Tervuren, over de eindeloze horizon van de kale heidevlaktes in de Kempen en de kronkelende waterlopen van de Leie en Schelde, naar het woelige wateroppervlak van de zee aan de Belgische kust, met zijn stranden, duinen en kustdorpjes.

Vanaf 1840 zetten de eerste landschapschilders voet aan grond in Genk. Meer dan vierhonderd schilders en fotografen waren er in een eeuw tijd actief. Geen enkel kunstenaarsoord in België is momenteel zo goed gedocumenteerd en onderbouwd en heeft een dergelijk lange namenlijst. En toch blijft het een onbekend verhaal. Kunstcriticus Octave Maus (1856-1919), die Genk de titel van een *station d'artistes* gaf, schreef in 1891:

Les stations de peintres ont une vie organique : elles naissent, enfantées par la caprice d'un artiste, elles grandissent, se développent, — et meurent, obscures ou célèbres.

Le souvenir de Barbizon est si étroitement lié à l'école des paysagistes français du milieu du siècle [...] que le nom [...] ne s'éteindra pas. En Belgique, Genk a sa place dans l'histoire de l'art, et l'assemblage des cinq lettres de ce vocable à la consonnance rude évoque, dans bien des cœurs, de vivants souvenirs.

Schilderkolonies hebben een organisch bestaan: ze worden geboren, ontsproten aan de gril van een kunstenaar, ze groeien op, ontwikkelen zich en sterven, obscuur of beroemd. [...]

De nagedachtenis van Barbizon is zo nauw verbonden met de Franse school van landschapschilders uit het midden van de eeuw [...] dat de naam [...] niet zal uitsterven. In België heeft Genk zijn plaats in de kunstgeschiedenis, en de verzameling van de vijf letters van deze hard klinkende term roept in veel harten levende herinneringen op.

Waarom het *station d'artistes* Genk in de vergetelheid raakte, is niet eenduidig te beantwoorden, maar de pijlsnelle groei in amper een eeuw tijd van een Kempendorp XL naar derde industriestad van Vlaanderen speelt zeker mee. Hierdoor is de directe, visuele relatie tussen het geschilderde landschap van toen en de realiteit vandaag vaak verloren. Het Emile Van Dorenmuseum wil de nevelen die over deze geschiedenis

hangen wegblazen, zich vastbijten in deze geschiedenis, de vergeten verhalen terug boven water halen en de onnoemelijk vele schetsen, schilderijen en foto's die ze illustreren met de wereld delen. Zoals de sprekende foto's van kunstenaars, schilderend *en plein air* in het Genkse landschap, zittend voor hun draagbare schildersezels, penseel in de hand en met hun schildertributen in een koffertje binnen handbereik, al dan niet onder een parasolletje of met een dikke, warme jas aan. Zij vertellen verhalen van een vergeten wereld uit een andere tijd.

Jean Massart fotografeert natuurreservaat De Maten in Genk op 13 juli 1911.
Uit: *Les aspects de la végétation*, 1912.

KOMEN ETEN!

Een intrigerende tekening, een A4 groot, brengt ons terug naar Genk, vermoedelijk ergens in de jaren zeventig van de negentiende eeuw, naar een wereld die allang de onze niet meer is.

De tekenaar is niet bekend. Er is nergens een signatuur te bespeuren. Wel denk ik met zekerheid te kunnen neerschrijven dat hij of zij te gast was in Hôtel de la Cloche, de trefplaats van de eerste generaties kunstenaars. Dit hotel krijgt in de tekening een hoofdrol. Vooraan rechts staat een jonge Genkenaar — een boerenzoon, op klompen — die een bord omhoog houdt om de wandelaars er aan te herinneren dat het eten om 1 uur geserveerd wordt. Het hotel zelf herkennen we als het witte pand links van de Sint-Martinuskerk aan de horizon. Deze twee gebouwen samen verbeelden het kleine dorpscentrum van waaruit kunstenaars en toeristen het Genkse landschap introkken.

De tekening toont zo'n groep wandelaars, op de terugweg richting het dorp. Deze wandeling was waarschijnlijk ingericht door het hotel zelf, in deze tijd een toeristische dienst op zich. Ze organiseerden geleide wandelingen naar de mooiste, meest pittoreske plekjes van het dorp. De wandelaars op deze tekening komen vermoedelijk terug vanuit Langerlo en Sledderlo, van een tocht naar de zogenaamde Duivelsstenen. Deze grote stenen waren omhuld met mysterie en er deden heel wat verhalen over de ronde. Kunstenaar Armand Maclot (1877-1959) herinnerde zich deze stenen en schreef in 1948 de *legende van de Dikke Duivelstenen in Langerlo* neer, zoals hij die altijd had horen vertellen.

De duivel bouwde in de middeleeuwen nogal veel kloosters. Een boer, die, nabij de oude schans van Langerlo, in de hei woonde, zag op een avond de duivel over de berg komen. Hij droeg een geweldig grote steen op zijn schouders en scheen zeer afgemat. Naast hem liepen nog 36 kleine duivels die ook elk een dikke steen droegen. De duivel vroeg aan de boer of hij nog ver van Borgloon was. Hij moest daar een klooster bouwen. De boer antwoordde: "Nog drie uren." Toen werd de duivel kwaad, smet zijn steen neer en stampte er met zijn brandende voet op. De kleine duivels lieten ook allen hun steen vallen... Ik heb die stenen goed gekend: allen hadden ze een platte kant en ik heb lang gemeend dat ze hadden recht gestaan in de voorhistorische tijd.

Lange tijd werd dan ook gedacht dat deze stenen een prehistorisch gebruik kenden, verhalen die de toeristen graag hoorden. Maar, zo gaat Maclot verder,

Geleerden stelden vast dat het gewone zandstenen waren [...]. De zogenaamde duivelsstamp was duidelijk zichtbaar: een soort merk in de vorm van een hoefijzer. De grootste steen vertoonde ook een gaatje met stervormige barsten. In 1860 werd gepoogd deze stenen voor de grondvesten van de te bouwen kerk aan te wenden. Deze stenen waren een echte merkwaardigheid daar te midden van de hei, en reeds de eerste toeristen, die te Genk hun tenten kwamen opslaan, maakten er het doel van een wandeling van.

De stenen lagen verspreid over de heide die vandaag ingenomen is door het industrieterrein van Genk-Zuid. Ze zijn verdwenen, *verwerkt tot beton*, aldus nog Maclot, in de bedding van het Albertkanaal. Maar ze zijn niet allemaal verdwenen. Je kan er enkele terugvinden, onder andere op de hoek van het driehoekige pleintje aan de kapel van Langerlo.

De groep op de terugweg na een bezoek aan deze duivelsstenen is een bont gezelschap. De man vooraan links is, alleen al op basis van zijn kledij, volgens mij geen Genkenaar. Vergelijk zijn tenue met deze van de boerenzoon met het paneel in de hand. Hij is mogelijk een toerist, misschien wel een kunstenaar,

Henriette Rolin-Lagrange tekende de Sint-Martinuskerk in het dorpscentrum van Genk, vermoedelijk met het nabij gelegen Hôtel de la Cloche in september 1904. Potlood op papier in schetsboek, privécollectie.

Een herderin met haar koe in het Genkse landschap. Postkaart, collectie Emile Van Dorenmuseum, Genk.

wie weet een kompaan van de tekenaar. Tenzij natuurlijk de tekenaar zichzelf een hoofdrol toebedeelde in deze scène en een zelfportret maakte.

De twee figuren achter hem zijn ook interessant. Rechts, met een rode schort voorgebonden, staat een vrouw in typisch Kempische klederdracht. Links van haar staat een lange, magere man, met een hoedje en rode sjaal om de schouders. Van hem weten we zo goed als zeker dat hij een botanist is, op plantenjacht. Vooral de omgeving van natuurreservaat De Maten was voor plantkundigen een ware schatkamer waar botanische zeldzaamheden als de stekelbiesvaren en waterlobelia groeiden. Hoe weten we nu dat hij een botanist is? Wel, je kan hem herkennen aan het *vasculum* dat hij om de nek heeft hangen en onder zijn arm klemt. In deze tinnen, cilindervormige botanistentrommel met deksel werd de plantenoogst liggend op een knus, vochtig bedje van natte doeken of watten veilig mee naar huis genomen, klaar voor het herbarium en verder onderzoek.

Achter de Kempische dame en de botanist herkennen we nog een gezinnetje: een moeder met parasol, de dochter aan haar rokken en haar echtgenoot die gedwee volgt. Dit lijken toeristen op zoek naar rust en ontspanning in het Genkse landschap. Even verderop passeren de wandelaars nog een herder en zijn koeien, voor ze terug zullen aankomen in het hotel, waar ze hongerig na deze fikse wandeling van enkele uren aan tafel kunnen aanschuiven.